

ADATOK EGY KOLLÉGIUMI KÖZÖSSÉG ERKÖLCSI SZINTJÉNEK PSZICHOLÓGIAI VIZSGÁLATÁHOZ II.

KOCZKÁS IMRE

Előző dolgozatunkban közöltük a vizsgálat elméleti és metodikai kiinduló pontjait, módszertani elveit és a vizsgálat menetét azzal a megjegyzéssel, hogy a vizsgálat értékelési módjáról és az ezekből levonható következtetésekről egy másik dolgozatunkban adunk számot.

Jelen dolgozatunkban az eredmények értékelési módját, a következtetések, elemzések összefoglalását tűzzük ki feladatul. A vizsgálat számszerű adatainak (rangsorok) közlésétől eltekintünk.

A vizsgálat két felvételi lappal történt — mint arról az első dolgozatunkban részletesen beszámoltunk. —

Az I. sz. felvételt semmiféle előkészítés nem előzte meg. Cél a pillanatnyi helyzet rögzítése volt. A kérdőíven a következő kérdésekre kértünk választ:

1. Kiket tartasz a közösség három legjobb tagjának és miért?

2. Kiket tartasz a közösség három legkevésbé jó tagjának és miért? (A miértekre adott válasz — az indoklási rész — többszempontú vizsgálatra adott lehetőséget.)

A II. sz. felvétellel szintén erkölcsi értékítéletek alapján megalkotott rangsorolás volt a cél, azzal az alapvető különbséggel, hogy a rangsorolás kritériumainak tartalmi jegyeit pontosan körülhatároltuk és tudatosítottuk. A felvételi lap nem tartalmazott egyebet, mint a közösség névsorát. A tanulóknak azt volt a feladatuk, hogy a megadott szempontok alapján három kategóriába rangsorolják a közösség tagjait.

közösségi példakép	5 pont
jó közösségi tag	3 pont
közösségi tag	1 pont

Az eredmények értékelési módja

I. sz. felvételi lap

A felvételi lap első része (rangsorolás) elsősorban az erkölcsi ítélőképességre ad feleletet. Ezt egészíti ki a miértekre adott válasz, az indoklás. Tehát az erkölcsi ítélet indoklása közben világossá válik, hogy a tanuló mennyire érti az erkölcsi követelmények összefüggését, a követelmények és a mindennapi magatartás közötti összefüggést, a normák betartásának szükségességét.

A fentiekből adott a felvétel értékelési módja: a felvételi lapokon 87—87 tanuló adta le szavazatát 6—6 tanulóra. A 6—6 szavazatból 3 tanulót a közösség legjobb-

jainak, 3 tanulót pedig a legrosszabbaknak nyilvánított, feltételezhetően az általa el fogadott normarendszer alapján.

1. Összeállítjuk a leadott 261—261 szavazat alapján a kollégiumi közösség pozitív és negatív rangsorát.

2. Részleteket közlünk az érdekes és legjellemzőbb indoklásból.

3. Összeállítjuk a rangsorolt tanulókról készült írásos dokumentációt (tanterem vezető tanárok véleményét).

4. Az indoklási részben használt erkölcsi fogalmakat csoportosítjuk előfordulásuk és tartalmuk gyakoriságuk alapján.

5. Elemezzük a kollégiumi tanulók erkölcsi ítéleteinek néhány sajátosságát. (Az első négy pont közlésétől jelen dolgozatunkban eltekintünk.)

II. sz. felvételi lap

A kapott pontszámok matematikai összegének százalékos kiszámítása után elkészítjük a közösség újabb rangsorolását és összevetjük az I. sz. felvételi lap eredményeivel.

A tanulók erkölcsi ítéleteinek néhány sajátossága

A vizsgálat ezen fázisában az erkölcsi tudatszint összetevőinek felmérésével a kollégiumi tanulók erkölcsi értékelését, ítélőképességét tanulmányoztuk, mint az erkölcsi arculat olyan összetevőjét, amely határozottan utal az erkölcsi magatartás motívumaira.

A marxista etika megállapítása szerint: „az erkölcsi értékelés a társadalmi valóság különböző jelenségeinek helyeslése vagy elítélése az erkölcsi tudat által, amelynek során a tudat megállapítja, hogy az egyén tette (valamint motívuma, egész magatartása) jellemvonásai összhangban vannak-e vagy nincsenek bizonyos erkölcsi követelményekkel.” (ETIKAI KISLEXIKON, 1967) Az értékelésnek az erkölcsi tevékenységben is jelentős szerepe van, mert „A normákban kifejtett követelményekkel szemben, amelyek általános szabályok formájában írják elő az embereknek, hogy mit kell tenniük, az értékelés ezeket a követelményeket a valóságban már meglévő konkrét jelenségekkel és eseményekkel hozza összefüggésbe, megállapítja, hogy összhangban vannak-e egymással, vagy sem.” (u.o.)

Az erkölcsi ítélet vizsgálatánál szem előtt tartottuk, hogy az ítélet a cselekvést — és motívumait — alapvetően befolyásolja, de egyenlőségi jelet mégsem lehet a kettő közé tenni. Vizsgálódásaink során a tanulók erkölcsi magatartásáról kértünk tulajdonképpen véleményt indirekt módon.

Az I. sz. felvételi lapon a miértre adott válaszokból kigyűjtöttük azokat az erkölcsi fogalmakat, amelyeket a tanulók használtak, amelyeket táblázatokon osztályonként csoportosítottunk:

— használatuk gyakorisága szerint és

— tartalmi jegyeik szerint.

Az erkölcsi ítéletekben használt fogalmak tartalmi csoportosításánál támaszkodtunk — mint viszonyítási alapra — a nevelési tervre, az osztályfőnöki tanterv négyéves tematikájára, a kollégiumban érvényben levő értékelés normáira, valamint azokra a követelményekre, amelyek a kollégiumi közösséget kell, hogy jelezzék. (SZVÉTEK S. 1969)

A tanulók erkölcsi ítéleteinek mennyiségi feldolgozása alapján az alábbi megállapításokra jutottunk:

I. osztály

Pozitív ítéleteknél a tanulók erkölcsi fogalomkincse eléggé szegényes. Mindössze 23 fogalom felhasználásával alkották meg ítéleteiket. 20 tanulót figyelembe véve ez igen kis szám, s ha ehhez hozzászámítjuk azt a tényt, hogy az egymással tartalmilag összhangban levő fogalmakat külön vettük számításba (segít másoknak — segít a tanulásban — segíti a közösségi munkát stb.) a szegénység még szembetűnőbb. A felhasznált 23 fogalom előfordulási gyakorisága 150. Ez az arány elfogadható lenne, de sokatmondó az a tény, hogy 7 fogalom (melyből 4 fogalom 64-es előfordulással a segítségadással kapcsolatos) 105-ször fordul elő és a fennmaradó 16 fogalom mindössze 45-ször szerepel. *Meglepő, hogy ilyen közismert fogalmak mint: szerény, szorgalmas, pontos stb. 1—2 alkalommal fordul elő.* Még elgondolkodtatóbb, hogy az elemi normákban megfogalmazódott néhány alapvető fogalom nem szerepel egyetlen egyszer sem. Ezekre a tényekre azért érdemes odafigyelni, mert mind az általános, mind a középiskolai nevelési dokumentumok többségükben pozitív formában tárgyalják az egyes erkölcsi fogalmakat és magatartási formákat.

A negatív ítéletekben előforduló fogalmak köre még szűkebb: 16 fogalom. Ezekre viszont jellemző, hogy *konkrétabbak, egyértelműbbek mint a pozitív értékjelzők használata.* Előfordulási gyakoriságuk is lényegesen kisebb, összesen 87. E tények azt mutatják, hogy egy-egy negatív tulajdonság felismerése elegendő alapot szolgáltat a legtöbb tanulónál az elutasító értékeléshez.

II. osztály

A pozitív ítéletekben használt fogalmak gazdagodását, színesedését nemcsak az jelzi, hogy számuk 30-ra emelkedik, hanem a *differenciálódás is.* Nincs átfedés, s a szóródás is lényegesen nagyobb, mint az I. osztályban. 3-ra növekszik viszont azoknak a fogalmaknak a száma, amelyek a negatív tulajdonságok hiányát pozitívnak fogják fel, bár előfordulási számuk igen alacsony (4). Az operatív kategóriába sorolható fogalmak száma itt is jelentős. A vezető fogalmak (8) ebben az osztályban is nagy előfordulási számmal szerepelnek (120). Alapvető különbség az, hogy ezek jól elhatárolható, erőteljesen differenciált fogalmak. Alapvető erkölcsi fogalmak hiánya ebben az osztályban is szembetűnő.

A negatív fogalmak köre lényegesen bővül. A 28 negatív fogalom szintén differenciált és a vezető fogalmak száma nem éri el az 50%-ot. Viszont 17 olyan fogalommal találkozunk, amelyeknek előfordulási száma csupán 1—2.

III. osztály

A pozitív ítéletekben tovább növekszik és differenciálódik a felhasznált fogalmak száma. 33 egymástól jól elkülöníthető és egyértelmű fogalmakkal alkotnak véleményt a tanulók. Az egyes fogalmak előfordulási száma is lényegesen emelkedik, meghaladja a 200-at. A használt fogalmak előfordulási aránya egyenletesebb, mint az előző osztályokban. *Csökken az operatív kategóriákba tartozó fogalmak száma.* Sajnos itt sem találkozunk olyan fogalmakkal: hazaszeretet, közösségi tulajdonhoz való viszony, világnézetre utaló megállapítások, akarati tulajdonságok stb.

A negatív fogalmak száma 32, tehát csak eggyel kevesebb a pozitívnál. Az előfordulási szám szintén magas (150). A 3 vezető fogalom előfordulási száma 47, ami szintén arra utal, hogy változatosan használják a negatív fogalmakat is.

IV. osztály

A pozitív fogalmak száma számszerint (33) megegyezik az előző osztályéval, bár az előfordulási gyakoriság lényegesen alacsonyabb (177). A domináló fogalmak használata magasabb (72). Ez arra utal, hogy *ítéletalkotásuk egysíkúbb*. Érdekes, hogy ebben az osztályban a legmagasabb (6) azon fogalmaknak a száma, mely a negatívum hiányát pozitív előjellel értékeli.

Az *ítéletalkotásban* 24 negatív fogalom szerepel 97-es előfordulási gyakorisággal.

Tartalmi jegyek szerinti elemzés megkönnyítése és pontosabbá tétele érdekében, az előfordulási számuk alapján felsorolt fogalmakat célszerűnek tartottuk az alábbi tartalmi szempontok szerint csoportosítani:

- A) Az egyéni és közösségi érdekek egyeztetésének figyelembe vétele.
- B) Az aktivitás, mint megítélési szempont.
- C) Viszonyulási sajátosságok.
- D) A kollektivitás egyéb jegyeinek az előfordulása.
- E) A magatartás megítélése.

A csoportosítás így önkényesnek tűnhet, mivel a szakirodalom általában CSER JÁNOS (1961, 1962) kategorizálásával dolgozik. Az eltérést nem a csoportosítás tartalmára vonatkozó kritikai állásfoglalásunk indokolja, hanem az a törekvésünk, hogy „A középiskolai tanulók tervszerű nevelésének programja” erkölcsi nevelés c. fejezetének nevelési követelményeit szem előtt tartva tegyük értékelhetővé a kapott válaszokat. Az idézett dokumentum — céljának megfelelően — részletesen sorolja fel a személyiség fejlesztésének követelményeit. A kapott válaszok és a hivatkozott dokumentum összevetése nehezen áttekinthető. A csoportosításnál arra törekedtünk, hogy az tartalmilag összhangban legyen a hivatalos követelményrendszerrel.

Tudjuk, hogy a csoportosításunk nem problémamentes. A gondot elsősorban az jelzi, hogy a kapott válaszokban az erkölcsi fogalmak nem pontosan körülhatároltak, illetve a határok elmosódnak, így egy-egy fogalom csoportba sorolása nem egyértelműen meghatározott. Törekvésünk az volt, hogy minden egyes csoportba egységes rendezési elv alapján soroljunk be.

A tartalmi csoportosítás érdekes adalékokat és szempontokat szolgáltat a tanulók erkölcsi arculatának teljesebb megismeréséhez. A mennyiségi elemzéshez hasonlóan itt is osztályonkénti bontásban értékeljük a válaszokat.

I. osztály

Pozitív fogalmak

Az „A” kategóriában 5 fogalom szerepel. A 20. I. éves tanuló 45 alkalommal használja az „A” kategóriába sorolt fogalmakat, ami 30—30,2%-os előfordulási aránynak felel meg. A számszerűség adekvát az életkorhoz, de a kategórián belül (amint azt már az előzőekben jeleztük) a segítségnyújtás 3-féle megfogalmazásban szerepel, s ez 24,8%-os előfordulásnak felel meg. Ha ehhez hozzávesszük a „B” kategória 27-es előfordulási gyakoriságát (segíti a közösségi munkát) segítségnyújtásra vonatkozó fogalmak körében, akkor 42,9%-os arányt kapunk. Ez magasabb az összes többi kategóriában tapasztalt mutatónál.

A „B” kategóriában mindössze csak 3 fogalommal találkozunk, ami szembeütően kevés. A 3 fogalom előfordulási száma 39, ami 28,1%-os arányt jelent, de az előbb jelzett problémát (segítés fogalma) figyelembe véve a kategória fogalomköre nagyon egysíkú.

A „C” kategóriában a 11 fogalom előfordulási gyakorisága 50. Ez 33,5%-nak felel meg, ami sokkal jobb arány az előbbi kategóriánál. Két fogalom kivételével az előfordulási gyakoriság igen alacsony.

A „D” kategóriában 2 fogalom szerepel. A 7,3%-os előfordulási arány akkor is alacsony, ha figyelembe vesszük, hogy elsőévesekről van szó.

Az „E” kategóriába csak 1 fogalmat sorolhatunk. Előfordulási szám 4, ami 2,6%-nak felel meg.

Negatív fogalmak

Az „A” kategóriában szereplő 3 fogalom, valamint ezek gyakorisága 9, 10,3%, ami meglepően alacsony a pozitív hasonló kategóriájához viszonyítva. *Megfogalmazódik az önzés*, aminek ellenpárjával ilyen határozott megfogalmazásban a pozitív ítéletalkotás során nem találkozunk.

A „B” kategóriában 1 fogalom található. Az előfordulási szám viszont magas (18), ami 20,6%-nak felel meg.

A „C” kategóriában sok fogalommal dolgoznak a tanulók. A 8 fogalom 39 ítéletben szerepel, ami 44,8%-os előfordulási arány.

A „D” kategóriában az ítélet 11-szeri előfordulása 12,5% arra enged következtetni, hogy a felsőbbévesek és az elsőévesek között lehetnek konfliktusok.

Az „E” kategóriában a három ítélet 10 előfordulási száma és a 11,4% arra utal, hogy magatartási problémák foglalkoztatják a tanulókat, bár az ítéletek nagy általánosságban fogalmazódnak meg.

II. osztály

Pozitív fogalmak

Az „A” kategóriában szereplő 7 fogalomból magasan kiemelkedik a segítségnyújtás (35), ami egyértelműen azt bizonyítja, hogy a tanulók az egyik legfontosabb megítélési szempontként veszik figyelembe ezt a közösségi személyiségvonást. Viszonylag magas előfordulási számmal szerepel (10) az, hogy valaki diáktanács-tag. Feltehető, hogy nemcsak a funkció jelent pozitív ítéletet, hanem az is amiért megválasztották, illetve amilyen munkát a funkció viselője végez. Az elsőévesekhez viszonyítva a kategória gazdagodását, differenciálódását figyelhetjük meg. Az előfordulási szám a 7 fogalomnál 69, ami 30,3%-nak felel meg.

A „B” kategória jelentősége fokozódott a tanulók ítéletalkotásában, bár még mindig kevés fogalommal alkotják meg ítéleteiket (4 f. 22,3%). A „sok közösségi munkát végez” mögött nem lehet pontosan tudni azt, hogy mi van. Viszont az az ítélet, hogy „Feladatát pontosan végzi” (16) egyértelműen mutatja, hogy ez az igen fontos erkölcsi tulajdonság egyre nagyobb jelentőségre tesz szert.

A „C” kategóriában szereplő 12 fogalom 65-ös (36,8%) előfordulási száma közül a jó tanulás, a közvetlenség, szerénység, barátságosság 45-ös előfordulása azt mutatja, hogy a tanulók ezeket az erkölcsi tulajdonságokat sokra értékelik, bizonyos értelemben meg is követelik.

A „D” kategória jelentősége az ítéletek megalkotásában nem bír nagy jelentőséggel. A fogalom 5,7%-os előfordulási aránya azt mutatja, hogy a tanulók e fogalmakat csak mérsékelten használják.

Az „E” kategória egyetlen fogalma (9) 4,6% az általános megfogalmazása miatt a végső elemzéshez nem túl sok segítséget ad.

Negatív fogalmak

Az „A” kategórián belüli fogalmak száma szaporodott (8 f. 13,7%), és jelentősen differenciálódott, de az előfordulási szám elég alacsony. Ez a tény viszont azt

bizonyítja, hogy csak néhány tanuló látja világosan, hogy ezek az emberi hibák a szocialista embertől idegenek.

A „B” kategóriában is fő megítélési szempont a közösségi munka. Megjelenik egy új felismerés, hogy a közösségi feladatait „másokra hárítja”.

A „C” kategóriában a 10 fogalom 49 alkalommal fordul elő 44%-os gyakorisággal, ami a kategória jelentőségének egyértelmű növekedését bizonyítja. A kategórián belül a munkához és a közösség tagjaihoz való viszony vezető szempont a vélemények megalkotásában.

A „D” kategóriában megjelenik a bírálat fogalma, ha nagyon szerény (2) előfordulással is. Mindenesetre ez már jelzi azt az elvárást, hogy a közösségen belül a bírálatot — mint segítséget — el kell fogadni. Egyébként a 2 fogalom 2,7%-os előfordulása igen szegényes képet mutat.

Az „E” kategórián belül az általános megfogalmazás mellett találkozunk konkrétumokkal is (5 f. 16,5%).

III. osztály

Pozitív fogalmak

Az „A” kategória *jelentősége ugrásszerűen növekszik* annak ellenére, hogy a használt fogalmak száma csak eggyel több, mint az előző osztályban. A 85-ös előfordulás és a 42,6% is ezt igazolja. Döntő szerepe van egymás megítélésében annak, hogy ki mennyit tesz a közösségért. A 85-ös előfordulásból 75 ilyen alapon alkot ítéletet.

A „B” kategória ellentmondani látszik az előbbi megállapításnak, ugyanis az előfordulási arány csökken (4 f. 19%). Az aktív kultúrmunkát sokan értékelik és megjelenik egy új megítélési szempont: „pozitív, vagy negatív irányban befolyásolja a közösséget”.

A „C” kategóriában az előző osztályhoz viszonyítva (10%-os előfordulási arány) visszaesést tapasztalhatunk. A széles körű érdeklődés pozitív értékelése egyértelműen mutatja a közösségi értékrend gazdagodását. A „tetteiért vállalja a felelősséget” pedig azt bizonyítja, hogy a *közösségen belül az egyéni felelősséget kezdik belátni*.

A „D” kategória számszerű változása nem jelentős. Van véleménye, a helyes állásfoglalás, az objektív bírálat, mint pozitív személyiségvonás megjelenése egyértelműen arra utal, hogy a tudati fejlődés tettenérhető (6 f. 8,3%).

Az „E” kategóriában szereplő „magatartása példás” ítélet tartalmát a beszélgetés módszerével kíséreltük meg feltárni. Ahogyan azt előre sejtettük, itt elsősorban a napi és házi rend betartása, a tanárokhoz, társakhoz való külső viszonyulás adja elsősorban a tartalmat. Tehát a „magatartás” még szűk értelmezésére bukkanunk (1 f. 3,9%).

Negatív fogalmak

Az „A” kategória 3 fogalmának 10%-os előfordulási aránya meglepően alacsony a pozitív hasonlóhoz képest. A beszélgetések során kiderült, hogy tartalmi különbséget tesznek az önző és az egoista fogalom között. Megjelenik — ha negatív előjellel is — az alkalmazkodás problémája, mint megítélési szempont.

A „B” kategória fogalomköre lényegesen bővül és a 29,3% a jelentőségének a növekedésére utal. Két lényeges felismeréssel gazdagodik a tanulók tudattartalma; nem lehet úgy élni, hogy valami ne kösse le az ember érdeklődését, illetve a *bomlasztók a közösség érdekeit súlyosan sértik*, így kifejezetten ártanak a közösségnek.

A „C” kategóriában a fogalmak ugrásszerű számszerű növekedése (17) és ennek következtében a differenciálódás az egyik szembetűnő jelenség, a másik pedig a 10%-os előfordulási arány. Az udvariasság, mint megítélési szempont vezető szerepet kap. (14) A beszélgetések során kiderül, hogy *nemcsak a felnőttek iránt tanúsított magatartási és megnyilvánulási formákat teszik bírálat tárgyává, hanem legalább ilyen súllyal a közösségen belüli, tehát egymás iránt tanúsítottakat is.*

A „D” és „E” kategóriák különösebb jelentőségre nem tesznek szert. A sértődékenység és a kötekedés mint negatív tulajdonság elutasítása jelenik meg új vonásként.

IV. osztály

Pozitív fogalmak

Az „A” kategóriában vezető szerep jut a segítségadásnak, de még itt is differenciálatlanul, pusztán a tanulás segítése különül el néhány esetben. Szembetűnő viszont egy súlyos negatív tulajdonság (funkcióval való visszaélés) hiánya, pozitív tulajdonságként történő megítélése. Feltételezhető, hogy a tanulóknak lehettek vagy lehetnek ellenkező tapasztalataik. (6 f. 27,1%).

A „B”. Itt jelenik meg először konkrétan megfogalmazva *az aktivitás, mint a jó közösségi ember egyik igen fontos tulajdonsága*, viszonylag sokan (10) használják értékelésükben. A szervezőkészség, mint pozitív tulajdonság — ha nem kifejezetten erkölcsi kategória — szintén jelentős számmal szerepel. (6 f. 30%).

„C”. Annak ellenére, hogy sok fogalmat használnak (15 f. 28,3%), az értékelésükben a kategórián belül, igen elgondolkodtató, hogy a negatív tulajdonságok hiányát több esetben pozitívként értékelik (5). Természetes, hogy abban az esetben lehet, sőt kell is pozitívként értékelni, ha a tanuló ilyen volt és megváltozott. Beszélgetéseink során azonban kiderült, hogy az említett tanulókkal kapcsolatban a négy év folyamán ilyen probléma sohasem merült fel.

„D”. Míg az előző osztályokban 5—7 között mozog az e kategóriába sorolható ítéletek száma, addig a IV. osztályban jelentősen megemelkedik (12), és a használt fogalmak jelentős erkölcsi tulajdonságokat jelölnek.

Negatív fogalmak

„A”. A zárkózottság mint megítélési szempont vezető helyre kerül a kategórián belül. Érdekes, hogy a zárkózottól elválasztják a különállót. A rákérdezés során a megkülönböztetést jól indokolták.

„B”. Mind az 5 fogalommal, viszonylag magas arányban (25%) a passzivitást utasítják el.

„C” kategória 15 fogalma és 51,1%-os előfordulási aránya a bővülő erkölcsi tudatvilágra enged következtetni, de egyben felhívó jellegű, mert a „beképzeltség” sokszor fordul elő.

A „D” és „E” kategóriákba sorolható fogalmak nem fordultak elő a közösség ítéletalkotásaiban.

A dolgozat ezen fejezetében az volt a célunk, hogy megvizsgáljuk az erkölcsi tudat fejlettségének néhány jellemző sajátosságát. Meg kell jegyezni, hogy az ilyen vizsgálatnak vannak korlátai, amelyek abban rejlenek, hogy csak fenntartásokkal vonhatunk le következtetéseket, mert a tartalmi szférába való mélyebb behatolás, további vizsgálatsorozatot igényelne. Másrészt problémát jelent az: a vizsgált közösségek tanulóinak mások és mások a szociális körülményeik és személyi tulajdonságaik és ezek is nehezítik az egyértelmű következtetések levonását, méginkább az általáno-

sítás lehetőségét. Mindezek — és más tényezők — indokolt óvatosságot követelnek meg a vizsgálat során nyert adatok értelmezését illetően.

Az erkölcsi ítéletek tartalmi megközelítése bonyolult feladat, hiszen nagyon sokféle tevékenységnek, cselekvésmódnak a normákban megfogalmazódott visszatükröződése az egyén tudatában. Pedagógiai és fejlődépszichológiai megközelítésben azt kell világosan látni, hogy a fejlődő tanuló konkrét életkörülményeinek és a különböző közösségek rendszerében elfoglalt helyének módosulása, változása függvényeként az elfogadott vagy elutasított *magatartásmódok köre bővül, differenciálódik és minőségileg átformálódik.*

A vizsgált korban joggal elvárható, hogy az ítélet valódi erkölcsi értékelés legyen, amikor is az erkölcsi lényegét, a jelentőst és a sajátost ragadja meg. Az erkölcsi értékelés ebben a korban a jelenségek egyre szélesebb körére kell, hogy kiterjedjen, hiszen a pszichikus fejlődésnek ebben a szakaszában a tanuló tudata az objektív valóságot egyre adekvátábban, ok—okozati összefüggésében a maga bonyolultságában tükrözi. Erre a korra a *külső szabályok jórésze belsővé válik*, a követeléseknek két fajtája funkcionál és válik értékmérővé: a külső objektív követelések és a belső követelmények. Ez a magyarázata annak, hogy osztályonként egyre magasabb szintű ítélet-típusok jelennek meg, mert a cselekedet célja és értelme egyre tudatosabban tükröződik. Ezért *alapvető olyan közösség megteremtése, ahol az erkölcsi normák megismertetése, tudatosítása a tanuló életének tevékenységrendszerének irányításával párosul*, amely az erkölcsi magatartás szabályainak megszilárdulását eredményezi.

Az előzőekben már említettük, hogy a tanulóktól a kialakult véleményük leírását kértük, minden formai és tartalmi megkötöttség nélkül. Tettük ezt azért — egyetértve a szakirodalom megállapításával — ha a tanulókat tapasztalataik megítélésére készítjük a morális ítéletek lélektani arculatát is teljesebbé tesszük. A döntés meghozatalához ugyanis a tapasztalati anyagot számba kell venni, mérlegelni kell és hogy az ítéletét megalkothassa, ahhoz ismernie kell az erkölcsi normákat és ugyanakkor érzelmileg is azonosulnia kell azzal, hogy meggyőződése alapján dönthessen.

A vizsgálat során nyert adatok — a fentieket mint általános rendezőelvet figyelembe véve — érdekes és elgondolkodtató tapasztalatokhoz vezetett. Ezekből itt csak a legfontosabbakat említjük meg.

A válaszok arra engednek következtetni, *hogy a tanulók erkölcsi ítéletei nem elég biztonságosak* (ezt támasztják alá a beszélgetések és a 2. pontban kapott kép tapasztalatai is.) A fogalom, amivel az adott erkölcsi magatartás ítéletét megalkotják, nem mindig esik egybe a mindennapi magatartással. Az előzőekben már utaltunk arra a tényre, hogy az ítéletek kialakításában általában nem törekednek minél több tényező figyelembevételére. E tény egyértelműen azt bizonyítja, *hogy csak a legritkább esetben ismerik fel egy-egy magatartásforma komplex voltát*, így viszont az is természetes, *hogy a magatartás motívumait sem ismerik fel* és nem is keresik azt.

A vizsgálat adataiból megállapíthatjuk, hogy egyetlen tanuló sem használja ítéletében az elvhűség, hazaszeretet, állhatatosság fogalmát. Nem fordul elő egyetlen esetben sem — mint megítélési szempont — a társadalmi tulajdonhoz való viszony. Az akarati tulajdonságok valamiféle megítélésével is csak nagyon elvétve találkozunk a válaszokban.

Vizsgálatunk ezen részének *összefoglalójaként* megállapítjuk, hogy az erkölcsi ítéletek motívumainak összetettségét az adatok alapvetően bizonyították. Megjegyezni kívánjuk, hogy a különböző komponensek önálló vizsgálat tárgyaiként is fellelhetők a szakirodalomban.

Az erkölcsi ítéletek motívumai lényegében szoros egységben vannak az erkölcsi tudat értelmi összetevőivel és ezzel alkotnak szerves egységet, nevezetesen:

- a) az erkölcsi fogalom és normaismeret
- b) morális gondolkodás
- c) erkölcsi értékelőképesség.

A fejezetben feltárt motívumok sok adatot szolgáltatottak a személyiség fejlesztése további feladataihoz. *A fejlesztés olyan közösségi kapcsolatrendszer kialakítását követeli meg, amelyben az elsődleges közösségek fejtettek, erősek, összetartóak, ugyanakkor a nagykollektívához és az egész társadalomhoz erős szálak kötik és minden irányban nyitottak.* Ezért tettük vizsgálatunk tárgyává az interperszonális kapcsolatokat és ezek erkölcsi, pszichológiai tényezőit. A vizsgálat ezen fázisáról és a végső következtetésekről a következő dolgozatunkban számolunk be.

IRODALOM

- BÁBOSIK, I., 1975., Az erkölcsi tudatosság szerepe a magatartás szabályozásában. Akadémiai Kiadó, Bp.
- CSER, J., 1961., 10—14 éves tanulók erkölcsi fogalmainak vizsgálata. Pszichológiai Tanulmányok. III. Bp.
- DURÓ, L., 1972., A személyiség erkölcsi tulajdonságainak és interperszonális kapcsolatainak néhány összefüggése. Magyar Pszichológiai Szemle. (különlenyomat) 2. sz.
- GERÉB, GY., 1962. Pszichológiai eljárásmod a gyermeki közösségek dinamikájának feltárására. Mószertani Közlemények. 2. No. 4.
- JUHÁSZ, F., 1961., Az aktivitás szerepe az erkölcsi meggyőződés kialakításában. Tanulmányok a neveléstudomány köréből. Akadémiai Kiadó. Bp.
- KOCZKÁS, I., 1965., Eszmei, politikai és erkölcsi nevelés a kollégiumban. Kollégiumi Nevelés. Tankönyvkiadó, Bp.
- MURÁNYI, M., 1974., Az értékorientációk fejlesztése. Tankönyvkiadó, Bp.
- SZVÉTEK, S., 1969., Erkölcsi nevelés középiskolás korban. Tankönyvkiadó. Bp.

BEITRÄGE ZUR PSYCHOLOGISCHEN UNTERSUCHUNG DES MORALISCHEN NIVEAUS EINER KOLLEGIUMSGEMEINSCHAFT. II.

Imre Koczás

Als Fortsetzung der vorangegangenen Arbeit (I.) teilen wir die Bewertungsweise der Ergebnisse und die Zusammenfassung von Schlussfolgerungen und Analysen mit. Von einer Veröffentlichung der numerischen Untersuchungsdaten (Rangordnungen) wird Abstand genommen.

Unsere zusammenfassende Folgerung lautet: *Die Motive der moralischen Urteile sind äusserst komplex und stehen in strenger Korrelation mit den intellektuellen Komponenten des moralischen Bewusstseins, mit denen sie eine enge Einheit bilden:*

- a) Moralbegriff und Normenkenntnis,
- b) moralisches Denken,
- c) moralisches Urteilsvermögen.

ДАННЫЕ К ПСИХОЛОГИЧЕСКОМУ ИССЛЕДОВАНИЮ МОРАЛЬНОГО УРОВНЯ ОДНОГО ИЗ КОЛЛЕКТИВОВ ОБЩЕЖИТИЯ

Имре Коцкаш

Как продолжение предыдущей работы мы публикуем способ оценки результатов и выводы сделанные наши в ходе анализов. Цифровых данных (разрядов) исследования мы здесь не касаемся.

Мы пришли к следующему окончательному выводу: мотивы моральных суждений очень сложны и находятся в тесной связи со смысловыми компонентами морального сознания, составляя с ним тесное единство:

- a) моральное понятие и знание нормы;
- б) моральное мышление;
- в) способность моральной оценки.